

Πρόλογος

Το παρόν έργο αποτελεί το πρώτο μέρος μιας συλλογικής ερευνητικής προσπάθειας που αναπτύσσεται στο πλαίσιο ενός προγράμματος «Αριστείας» του Υπουργείου Παιδείας με τίτλο: «Ένα συνεκτικό μοντέλο για την αντιμετώπιση του οικονομικού εγκλήματος και της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα στην Ελλάδα»*.

Η επικέντρωση του ενδιαφέροντος στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι τυχαία. Η δημοσιονομική κρίση στην ευρωζώνη και στη χώρα μας και η παράλληλη κρίση ρευστότητας του χρηματοοικονομικού συστήματος έχουν διαφοροποιήσει δραστικά το οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, ασκώντας πιέσεις για ριζικές θεσμικές αλλαγές. Στο προσκήνιο της δημόσιας συζήτησης τίθεται επιτακτικά, μεταξύ άλλων, η αποτελεσματική «καταπολέμηση» της οικονομικής εγκληματικότητας σε βάρος του δημοσίου και η αποτελεσματική αντιμετώπιση της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα. Υπό την πίεση της παρατεταμένης οικονομικής ύφεσης –και για να ικανοποιηθεί, ίσως πρόσκαιρα, και η γενικευμένη απαίτηση για εξήγηση της ανατροπής του μεταπολιτευτικού οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου– στα παραπάνω φαινόμενα κάποτε εντοπίζεται το αποκλειστικό αίτιο της δημοσιονομικής κατάρρευσης της χώρας. Με τον τρόπο αυτό αποθαρρύνονται, ωστόσο, περισσότερο σύνθετες προσεγγίσεις, που είναι αναγκαίες και επιβάλλουν να συνδεθεί το φαινόμενο της οικονομικής εγκληματικότητας και της διαφθοράς αφενός με βαθύτερες προβληματικές δομές της ελληνικής κοινωνικής και θεσμικής πραγματικότητας και αφετέρου με τις σχετικές διεθνείς παραμέτρους. Η συγκυρία αυτή δημιουργεί ευκαιρίες, αλλά εγκυμονεί και κινδύνους. Η αύξουσα συναίνεση για αυστηρή τιμώρηση των συζητούμενων μορφών εγκληματικότητας ευνοεί τη διαρκή αυστηροποίηση του νομοθετικού πλαισίου. Πολλές από τις προσπάθειες, όμως, που εκδηλώνονται εν μέσω της κρίσης, συνεχίζουν να διέπονται από την μη ικανοποιητική αξιολόγηση της εφαρμογής των υφιστάμενων ρυθμίσεων, την προβληματική αξιοποίηση του διεθνούς θεσμικού πλαισίου που δεσμεύει τη χώρα μας και την αποσπασματικότητα των νομοθετικών παρεμβάσεων, οι οποίες δίνουν συχνά την εντύπωση βεβιασμένων αντιδράσεων πανικού. Γενικότερα, φαίνεται να απουσιάζει μια σαφής και μακροπρόθεσμη στρατηγική, στο πλαίσιο της οποίας θα μπορούσε να οριοθετηθεί με ψύχραιμο τρόπο και ο –εξ ορισμού επικουρικός– ρόλος του ποινικού δικαίου στη θεσμική ανασυγκρότηση της χώρας.

Το ερευνητικό πρόγραμμα, στο πλαίσιο του οποίου έχει εκπονηθεί το παρόν συλλογικό έργο, φιλοδοξεί κατά την ολοκλήρωσή του να προτείνει ένα σύστημα κανόνων και αρχών, τόσο σε επίπεδο ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου όσο και σε επίπεδο πρακτικής εφαρμογής, με το οποίο θα καθίσταται δυνατή η κατά το δυνατόν βέλτιστη ποινική αντιμετώπιση των κύριων εκδηλώσεων του οικονομικού εγκλήματος και της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα στην Ελλάδα, υπό το φως των διεθνών και ευρωπαϊκών ρυθμίσεων που δεσμεύουν τη χώρα με έναν τρόπο που να συνδυάζει την αποτελεσματικότητα με το σεβασμό του κράτους δικαίου.

* Το πρόγραμμα χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και το Ελληνικό Δημόσιο· βλ. την ιστοσελίδα του προγράμματος σε www.fcc.auth.gr

Πρόλογος

Απώτερη επιδίωξή του είναι να συμβάλει έτσι μακροπρόθεσμα στην ουσιαστική αντιμετώπιση των παραπάνω φαινομένων. Για την επίτευξη αυτού του στόχου η έρευνα δομείται πάνω σε τρεις κύριους άξονες: α) την κριτική αξιολόγηση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου για την ποινική αντιμετώπιση του οικονομικού εγκλήματος και της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα στη χώρα μας, β) μια εμπειρική έρευνα ποιοτικής ανάλυσης, η οποία προσπαθεί να καταγράψει την αξιολόγηση του ισχύοντος δικαίου από μετέχοντες στον μηχανισμό απονομής της δικαιοσύνης και της διοίκησης, αλλιά και από την κοινωνία των πολιτών, και τέλος γ) μια δικαισογική έρευνα (σε συνεργασία και με ξένους εταίρους) που καταλαμβάνει επιλεκτικά ορισμένες έννομες τάξεις, οι οποίες θα μπορούσαν να προσφέρουν ενδιαφέροντα στοιχεία για το σχεδιασμό ενός νέου –βελτιωμένου– θεσμικού μοντέλου αντιμετώπισης της οικονομικής εγκληματικότητας και της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα στη χώρα μας.

Στον παρόντα τόμο δημοσιεύεται το αποτέλεσμα του πρώτου μέρους της προαναφερόμενης ερευνητικής προσπάθειας: Αξιολογείται το ισχύον θεσμικό πλαίσιο για την ποινική αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας κατά του δημόσιου και της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα, όπως η τελευταία οριοθετείται στο ευρύτερο ενωσιακό και διεθνές περιβάλλον στο οποίο μετέχει η Ελλάδα. Η συνδυασμένη μελέτη των εγκληματικών πεδίων που συζητούνται εδώ κρίθηκε επιβεβλημένη ήδη από τη στενή σύνδεσή τους στον κοινωνικό χώρο, παρά τις δυσκολίες του πλάτους που προσλαμβάνει η έρευνα από το συγκεκριμένο συνδυασμό. Τούτο το πλάτος εξηγεί, ωστόσο, γιατί ήταν αναγκαίο να μείνουν εκτός του πεδίου διεξοδικής ανάλυσης επιμέρους συνοδευτικά αδικήματα, όπως π.χ. η πλαστογραφία ή η ψευδής βεβαίωση.

Ειδικότερα, στις μελέτες του παρόντος τόμου προσεγγίζεται πρώτα απ' όλα κριτικά η έννοια της δημόσιας περιουσίας και αξιολογείται το ισχύον δίκαιο για την ποινική αντιμετώπιση των εξωτερικών και εσωτερικών προσβολών αυτής, δηλ. αφενός τα αδικήματα της φοροδιαφυγής, της ληθρεμπορίας, των χρεών προς το δημόσιο και της απάτης (ως έκφανση της ποινικής αντιμετώπισης των εξωτερικών προσβολών της δημόσιας περιουσίας, δηλαδή αυτών που διαπράττονται από τρίτους), και αφετέρου τα αδικήματα της υπεξαίρεσης και της απιστίας (ως έκφανση της ποινικής αντιμετώπισης των προσβολών της δημόσιας περιουσίας εκ των έσω, δηλαδή από πρόσωπα που μετέχουν του δημοσιοϋπαλληλικού μηχανισμού). Η κριτική παρουσίαση του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου συμπληρώνεται με την αξιολόγηση των διατάξεων που αφορούν την ποινική αντιμετώπιση των προσβολών της περιουσίας της Ε.Ε., της οποίας η Ελλάδα είναι κράτος μέλος, έχοντας έτσι υποχρέωση προστασίας αυτής με τον ίδιο τρόπο που προστατεύει τα δικά της οικονομικά συμφέροντα.

Στο πεδίο της διαφθοράς, εξάλλου, το έργο, πέρα από την κριτική προσέγγιση της έννοιας του δημόσιου υπαλληλίου, που απασχολεί ήδη στο επίπεδο των εσωτερικών προσβολών της δημόσιας περιουσίας από εκείνους που έχουν ρόλο εγγυητή αυτής, πραγματεύεται τόσο τα αδικήματα της δωροδοκίας, που αποτελούν τον πυρήνα του φαινομένου, όσο και ευρύτερες μορφές αυτού, στον βαθμό που τιμωρούνται από την ελληνική έννομη τάξη (π.χ. εμπορία επιρροής). Η αξιολόγηση συνεχίζεται, παραπέρα, με την κριτική αποτίμηση των διατάξεων για την καταπολέμηση της νομιμοποίησης εσόδων από εγκληματικές δραστηριότητες, οι οποίες συμπληρώνουν την ποινική παρέμβαση σε όλα τα αναφερθέντα πιο πάνω πεδία εγκλημάτων, συνιστώντας ένα ιδιαίτερα σημαντικό για την πράξη εργαλείο ποινικής καταστολής. Τέλος, η αξιολόγηση ολοκληρώνεται με τις ρυθμίσεις του ποινικού δικονομικού δικαίου, εθνικού και ενωσιακού, και ιδίως αυτών που εκφράζουν ιδιαιτερότητες ή αποκλίσεις στη διαδικασία ποινικής αντιμετώπισης ειδικά

για το οικονομικό έγκλημα και τη διαφθορά στο δημόσιο τομέα, καθώς και με ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο για τα σημαντικά προβλήματα διαπλοκής διοικητικού και ποινικού δικαίου κατά την αντιμετώπιση των σχετικών αξιόποινων συμπεριφορών. Η διαπλοκή αυτή όχι μόνο είναι συνήθης στην πράξη, αλλά η ειδικότερη ταυτότητά της επηρεάζει τελικά τόσο τον αποτελεσματικότητα όσο και το δίκαιο χαρακτήρα των ρυθμίσεων που επιλέγονται σχετικά.

Στόχος του παρόντος έργου είναι να αναδείξει, μέσα από μια συστηματική προσέγγιση του αντικειμένου, τα θετικά και αρνητικά χαρακτηριστικά του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, όχι μόνο στο επίπεδο των νομοθετικών προβλήσεων, αλλά και στο επίπεδο της εφαρμογής τους στην πράξη. Έτσι, το έργο αποκτά σημασία και ανεξάρτητα από το σχεδιασμό ενός νέου μοντέλου για την ποινική αντιμετώπιση της οικονομικής εγκληματικότητας και της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα, αφού επιδιώκει να προσφέρει παράλληλα ένα χρήσιμο εργαλείο τόσο στον θεωρητικό όσο και στον εφαρμοστή του δικαίου. Ειδικότερα, έχει λάβει υπόψη του όλες τις πρόσφατες νομοθετικές αλλαγές (μέχρι και τον ν. 4267/2014) αλλά και την εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας στην πράξη μέσα από μια εκτεταμένη νομολογιακή έρευνα που επιδιώκει να δώσει ολοκληρωμένη εικόνα για την ποινική αντιμετώπιση των συζητούμενων αξιόποινων συμπεριφορών.

Για τη συγγραφή του παρόντος συλλογικού έργου απαιτήθηκαν πολύ περισσότερα απ' όσα συνήθως σημαίνει η συμβολή σ' ένα ερευνητικό πρόγραμμα, αφού το εγχείρημα, πέρα από άλλες γνωστές δυσκολίες, είχε να αντιμετωπίσει και μια εκτεταμένη νομοθετική δραστηριότητα, η οποία άληθε –τουλάχιστον τους τελευταίους μήνες– διαρκώς το θεσμικό τοπίο. Για την αφιέρωση με την οποία ασχολήθηκα με το ερευνητικό έργο οι συνάδελφοί μου (Α. Ζαχαριάδης, Θ. Παπακυριάκου, Κ. Χατζηκώστας), οι μεταδιδάκτορες ερευνητές (Α.-Τ. Κазανάς, Ι. Ναζίρης, Ν. Χατζηνικολάου), αλλά και οι υποψήφιοι διδάκτορες (Ι. Βλάχος, Χρ. Λαμπάκης) και μεταπτυχιακοί φοιτητές (Ν. Καραλιώτα, Δ. Λίμα, Α. Παραφέλλας) που συνεργάστηκαν σ' αυτό, θέλω να εκφράσω και από τη θέση αυτή τις πιο ειλικρινείς και θερμές μου ευχαριστίες. Η συνεργασία μαζί τους μου προσέφερε και συνεχίζει να μου προσφέρει μεγάλη χαρά.

Τέλος, θερμές ευχαριστίες ανήκουν στον εκδοτικό οίκο «Δίκαιο και Οικονομία – Π. Ν. Σάκκουφας» που ανέλαβε με προθυμία την έκδοση του έργου.

Μ. Κ-Γκ.

§ 1. Ποινική προστασία της περιουσίας του ελληνικού δημοσίου από εξωτερικές προσβολές

A. Συστηματική των διατάξεων για την προστασία της περιουσίας του ελληνικού κράτους και λοιπών ΝΠΔΔ

1. Η περιουσία του ελληνικού κράτους και των ελληνικών ΝΠΔΔ ως αντικείμενο αυξημένης ποινικής προστασίας

Η περιουσία (: το σύνολο δηλαδή των αποτιμητών σε χρήμα αγαθών) και η ιδιοκτησία (: το σύνολο δηλαδή των κινητών και ακίνητων πραγμάτων στα οποία υφίσταται κυριότητα) του νομικού προσώπου του ελληνικού κράτους και των ελληνικών ΝΠΔΔ υπόκεινται, από τη σύσταση σχεδόν του ελληνικού κράτους, σε ένα *καθεστώς ειδικής-αυξημένης ποινικής προστασίας*, σε σύγκριση με ό,τι ισχύει για την περιουσία (και ιδιοκτησία)¹ των ιδιωτών. Η προστασία αυτή εκδηλώνεται, σε επίπεδο *ουσιαστικού* ποινικού δικαίου, με τρεις κυρίως τρόπους: (α) με τις διατάξεις του Ν. 1608/1950, (β) με τις διατάξεις των διάφορων ειδικών φορολογικών-δημοσιονομικών ποινικών νόμων και (γ) με τις διατάξεις που τυποποιούν εγκλήματα σε σχέση με την υπηρεσία. Ειδικότερα:

(α) Από το 1950 και μετά² η αυξημένη ποινική προστασία της δημόσιας περιουσίας βρίσκει θεσμική αποτύπωση κατεχοχόν στον Ν. 1608/1950³, ο οποίος προέβλεψε *διακεκριμένες παραλλήλας*, ικανές να επισύρουν ακόμη και την ποινή της ισόβιας κάθειρξης⁴, για τα *τυποποιούμενα στον ΠΚ αδικήματα* της πλαιογραφίας (άρ. 216 ΠΚ), της πλαιογραφίας ενσήμων (άρ. 218 ΠΚ), της ψευδούς βεβαίωσης (άρ. 242 ΠΚ), της απιστίας (άρ. 256 ΠΚ), της υπεξαίρεσης στην υπηρεσία (άρ. 258 ΠΚ), της κλοπής (άρ. 372 ΠΚ), της υπεξαίρεσης (άρ. 375 ΠΚ) και της απάτης (άρ. 386 ΠΚ), *όταν αυτά στρέφονται κατά του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ* και το επιτευχθέν ή επιδιωχθέν όφελος ή η προσγεγόμενη ή απειληθείσα ζημία υπερβαίνουν ορισμένο όριο (: ανερχόμενο κατά την ψήφιση του νόμου στις 100.000 μεταλλικές δραχμές

1. Χάριν συντομίας γίνεται εφεξής αναφορά μόνο στο έννομο αγαθό της περιουσίας, το οποίο συμπεριλαμβάνει, ούτως ή άλλως, και όλα τα αποτιμητά σε χρήμα δικαιώματα κυριότητας ενός (φυσικού ή νομικού) προσώπου σε κινητά ή ακίνητα πράγματα.

2. Για προγενέστερα νομοθετήματα, τα οποία πάντως είχαν κυρίως δικονομική διάσταση, βλ. Παύλου, Η «δημόσια περιουσία» ως προνομιακός στόχος του οικονομικού εγκλήματος: καθορισμός του (ενοιολογικού) εύρους της και (ανάγκη) διακρίνουσας προστασίας της, ΠοινΧρον 2011, 412 επ., *Μαργαρίτη*, Δημόσια περιουσία και ποινική της προστασία: από το παρελθόν στο παρόν, ΠοινΔικ 2007, 1169 επ., *Αναγνωστόπουλο*, Το ελληνικό Δημόσιο και οι καταχραστής του, ΜΝΗΜΗ II, 1996, 1 επ., *Ρηγοπούλου*, σε: Παύλου / Σάμιο (επιμ. έκδ.), Καταχραστής του Δημοσίου [2^η ενημ.], αρ. περ. 4 επ., *Ζαχαριάδη*, Ο Νόμος 1608/1950 [1995], σελ. 76.

3. Ν. 1608/1950 «Περί αυξήσεως των ποινών των προβλεπόμενων δια τους καταχραστής του Δημοσίου», ΦΕΚ Α΄ 31.

4. Για τα ίδια εγκλήματα (πλαιογραφία, κλοπή, υπεξαίρεση, απάτη), όταν στρέφονται κατά ιδιωτών, η προβλεπόμενη από τις διατάξεις του ΠΚ ανώτατη ποινή μπορεί να ανέρχεται μέχρι τα 10 χρόνια κάθειρξης.

§ 1. Ποινική προστασία της περιουσίας του ελληνικού δημοσίου από εξωτερικές προσβολές

και σήμερα ήδη στα 150.000 ευρώ)⁵, καθώς και για τα αδικήματα της υποθάληψης εγκληματία (άρ. 231 ΠΚ), της παρασιώπησης εγκλήματος (άρ. 232 ΠΚ) και της κλητεπαποδοχής (άρ. 394 ΠΚ), όταν αυτά τελούνται σε σχέση με τα αμέσως προαναφερόμενα (αδικήματα συνάφειας)⁶. Στη διάρκεια των χρόνων που ακολούθησαν τη θέσπιση του Ν. 1608/1950 ο Έλληνας νομοθέτης προέβη μάλιστα και στην εν μέρει αυστηροποίηση του παραπάνω καθεστώτος⁷, αρχι-

5. Η τελευταία άμεση αναπροσαρμογή του παραπάνω χρηματικού ορίου συντελέστηκε με το άρθρο 4 παρ. 3 Ν. 2408/1996, που αύξησε το προβλεπόμενο μέχρι τότε ποσό των 5.000.000 δραχμών σε 50.000.000 δραχμές. Η μετατροπή του ποσού αυτού σε ευρώ (150.000 ευρώ) συντελέστηκε με τη γενική ρύθμιση του άρθρου 5 περ. 7 Ν. 2943/2001. Για την με τον τρόπο αυτό επεξηλούσα έμμεση επαύξηση του χρηματικού ορίου βλ. αντί άλλων ΑΠ 210/2012, ΝΟΜΟΣ: «Με τη διάταξη του άρθρου 5 περ.7 του Ν. 2943/2001, με την οποία προβλέπεται (μετά την εισαγωγή του ευρώ) η μετατροπή των δραχμών σε ευρώ (και κατά την οποία το ποσό σε ευρώ, που προκύπτει από τη μετατροπή των δραχμών σε ευρώ, αναπροσαρμόζεται, αν το ποσό που προκύπτει σε ευρώ είναι μεγαλύτερο των 100.000 και μικρότερο των 1.000.000 ευρώ, στην πλησιέστερη ανώτερη ή κατώτερη δεκάκις χιλιάδα ευρώ, αναλόγως του αν τα τέσσερα τελευταία ακέραια ψηφία του προκύπτοντος ποσού σε ευρώ, είναι μεγαλύτερα ή μικρότερα του αριθμού 5.000), το ποσό των 50.000.000 δρχ. αναπροσαρμόστηκε σε 150.000 Ευρώ (και όχι σε 146.000 ή 147.000 Ευρώ), αφού το ακριβές ποσό από τη μετατροπή είναι 146.735 Ευρώ και η αναπροσαρμογή γίνεται στην πλησιέστερη δεκάκις χιλιάδα. Η ρύθμιση αυτή είναι επιεικέστερη για τον κατηγορούμενο από την προηγούμενη, αφού καθιερώνει, για την εφαρμογή της επιβαρυντικής περίπτωσης του άρθρου 1 παρ.1 του Ν. 1608/1950, μεγαλύτερο ποσό ωφέλειας ή ζημίας (150.000 Ευρώ αντί των 50.000.000 δρχ. ισόποσου των 146.735 Ευρώ) και, επομένως, θα τύχει εφαρμογής, σύμφωνα με διάταξη του άρθρου 2 παρ.1 του ΠΚ, και επί των εγκλημάτων που έχουν τελεσθεί προ της ισχύος του νόμου 2943/2001 την 12–9–2001.»

6. Σε σχέση με το –πλήθυσιο σε δογματικές συνέπειες– γεγονός ότι το άρθρο 1 παρ. 1 Ν. 1608/1950 δεν τυποποιεί *πρωτογενώς* αξιόποινο, άλλα συνιστά τυπικά και ουσιαστικά περίπτωση εγκαθίδρυσης *διακεκριμένης* εγκληματικής μορφής, για την πραγμάτωση της οποίας μπορεί να γίνεται λόγος *μόνο* εφόσον έχει καταφθεθεί προηγούμενος η συνδρομή των αναγκαίων στοιχείων του βασικού εγκλήματος του ΠΚ, βλ. ενδεικτικά *Μαργαρίτη*, Ο νόμος 1608/1950 [2000], σελ. 16 επ., 32, *Παπαδαμάκη*, ΠοινΔικ 2005, 73 επ. (74–75), *Ζαχαριάδη*, Ο ν. 1608/1950 [1995], σελ. 132–133. Η άποψη αυτή κρατεί απόλυτα στη θεωρία και γίνεται δεκτή και από την πάγια νομολογία, βλ. ενδεικτικά ΑΠ 210/2012, ΝΟΜΟΣ (το άρθρο 1 του Ν. 1608/1950 «δεν διαπλάσσει νέα εγκλήματα, αλλήλα στα αναφερόμενα σ' αυτό εγκλήματα του ΠΚ προσδίδει διακεκριμένη μορφή»), ΑΠ 609/2012 («ο Ν. 1608/1950 δεν καθιερώνει αυτετελώς το αξιόποινο, ούτε μεταβάλλει τους όρους και τα στοιχεία του εγκλήματος από αυτά του Ποινικού Κώδικα που αναφέρονται στο άρθρο 1 παρ. 1, αλλήλα επαυξάνει απλώς, υπό ορισμένες προϋποθέσεις την ποινή και καθιστά την πράξη κακουργηματική»).

7. Υπήρξαν βέβαια και τροποποιήσεις του νόμου προς την αντίθετη κατεύθυνση. Έτσι, π.χ., ενώ στην αρχική διατύπωση του άρθρου 1 παρ. 1 αναφερόταν ότι τα εκεί προβλεπόμενα αδικήματα αρκεί να «στρέφονται *οπωσδήποτε* κατά του Δημοσίου ή Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου», με το *άρθρο 4 παρ. 5 Ν. 1738/1987* διαγράφηκε η λέξη «οπωσδήποτε» και ορίστηκε ότι τα απαριθμούμενα αδικήματα θα πρέπει να «στρέφονται κατά του δημοσίου ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου». Η διαγραφή της λέξης «οπωσδήποτε» ερμηνεύτηκε ορθά από την επιστήμη ως ένδειξη της βούλησης του ιστορικού νομοθέτη για ύπαρξη *αμεσότητας* μεταξύ του εκάστοτε τελούμενου αδικήματος και της βλάβης που επέρχεται ή απειλείται σε βάρος του Δημοσίου ή του ΝΠΔΔ. Προς την κατεύθυνση της περιστολής του αξιοποίνου κινούνταν αντικειμενικά και οι διαδοχικές αναπροσαρμογές προς τα πάνω του χρηματικού ορίου για την υπαγωγή στο νόμο. Οι αναπροσαρμογές αυτές μπορούν πάντως να αξιοποιηθούν (όχι ως έκφραση νομοθετικής βούλησης για επιεικέστερη διάπλαση των στοιχείων του αξιοποίνου αλλήλα) ως αναγκαστική απόρροια της μεταβολής των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Τέλος, μεταξύ των αλλαγών προς το ευμενέστερο ανή-

κά το 1953, διευκολύνοντας την κατάφαση της υπέρβασης του προβλεπόμενου χρηματικού ορίου μέσω της θέσπισης δυνατότητας άθροισης του οφέλους ή της ζημίας που συνδέεται με περισσότερες κατ' εξακολούθηση τελούμενες πράξεις⁸, και στη συνέχεια το 1987, προσθέτοντας στον κατάλογο των αδικημάτων που μπορούν να επισύρουν τις αυξημένες ποινές και αυτά της ενεργητικής και παθητικής δωροδοκίας (άρθρα 235, 236 και 237 ΠΚ)⁹.

και η κατάργηση με το άρθρο 4 παρ. 5 Ν. 1738/1987 της θανατικής ποινής, η οποία προβλεπόταν στο αρχικό κείμενο του νόμου διαζευκτικά προς την ισόβια κάθειρξη για τις περιπτώσεις συνδρομής των ιδιαζόντως επιβαρυντικών περιστάσεων. Η κατάργηση αυτή προηγήθηκε της γενικότερης κατάργησης της θανατικής ποινής στην ελληνική έννομη τάξη που έλαβε χώρα με το άρθρο 33 παρ. 1 Ν. 2172/1993.

8. Βλ. *άρθρο 16 παρ. 2 Ν.Δ. 2756/1953* «για τους σεισμόπληκτους των νήσων» («οσαίς στις περιπτώσεις του άρθρου 1 παρ. 1 του Ν. 1608/1950, το έγκλημα επράχθη κατ' εξακολούθηση με πολλές μερικότερες πράξεις, για τον προσδιορισμό του οφέλους που επιτεύχθηκε ή επιδιώχθηκε ή της ζημίας που επήλθε ή οπωσδήποτε απειλήθηκε, καθώς επίσης και τον προσδιορισμό του αντικειμένου του εγκλήματος ως ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, λαμβάνεται υπόψη το όλο περιεχόμενο των μερικότερων πράξεων»). Για τα ίδια αδικήματα, όταν αυτά στρέφονται κατά ιδιωτών, συναφής δυνατότητα –εξαρτώμενη από την πρόσθετη προϋπόθεση να επέβλεπε ο δράστης εξαρχής στη συνολική ζημία ή το συνολικό όφελος– εισήχθη στον ΠΚ μόλις το 1999, με την προσθήκη δεύτερης παραγράφου στο άρθρο 98 ΠΚ. Σύμφωνα με πάγια νομολογία, πάντως, η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2 Ν.Δ. 1756/1953, που αφορά αποκλειστικά τα εγκλήματα του άρθρου 1 Ν. 1608/1950, δεν καταργήθηκε «ούτε ρητώς ούτε σιωπηρώς από τις διατάξεις των άρθρων 52 παρ. 4 Ν. 2721/1999 και 98 παρ. 2 ΠΚ», και συνιστά «ειδική διάταξη που κασιχύει της νεώτερης γενικής του άρθρου 98 παρ. 2 ΠΚ». Βλ. ΑΠ 609/2012, ΝΟΜΟΣ. Κατ' επέκταση, για τα εγκλήματα του άρθρου 1 Ν. 1608/1950 γίνεται δεκτό ότι η άθροιση παραμένει δυνατή ακόμη και αν ο δράστης δεν αποβλέπει εξαρχής στη συνολική ζημία ή το συνολικό όφελος. Για τις διαφορικές, ως προς τα παραπάνω ζητήματα, θέσεις που υποστηρίζονται στη θεωρία βλ. παρακάτω στο κείμενο, § 1 Γ 4.3.6.

9. Βλ. *άρθρο 4 παρ. 5 Ν. 1738/1997*, ΦΕΚ Α' 200. Με την ίδια διάταξη προστέθηκε στην απαρίθμηση του άρθρου 1 Ν. 1608/1950 και το αδίκημα της απιστίας του άρθρου 390 ΠΚ, το οποίο όμως αφαιρέθηκε και πάλι 6 χρόνια αργότερα με το *άρθρο 36 παρ. 1 Ν. 2172/1993* (ΦΕΚ Α' 207). Αξίζει να αναφερθεί ότι με την ίδια διάταξη συντελέσθηκαν επίσης δύο σοβαρές νομοτεχνικές αστοχίες, που έμελλε να αποτελέσουν αντικείμενο εκτεταμένης συζήτησης στην επιστήμη και τη νομολογία: (α) Στη θέση του μέχρι τότε προβλεπόμενου εγκλήματος της ψευδούς βεβαιώσεως (άρθρο 242 ΠΚ) τέθηκε λόγω προφανούς νομοθετικής παραδρομής το έγκλημα της καταπίεσεως (άρθρο 245 ΠΚ). (β) Ενώ η βούληση του νομοθέτη ήταν να επεκτείνει την αυξημένη προστασία που παρέχει το άρθρο 1 Ν. 1608/1950 και στα «νομικά πρόσωπα που αναφέρονται στο άρθρο 263Α ΠΚ», ορίστηκε, επίσης λόγω προφανούς νομοθετικής παραδρομής, ότι οι διακεκριμένες παραήλλαγές του άρθρου 1 Ν. 1608/1950 πραγματώνονται και όταν τα εκεί απαριθμούμενα εγκλήματα στρέφονται και «κατά άλλου προσώπου από εκείνα που αναφέρονται στο *άρθρο 263 ΠΚ*». Οι παραπάνω νομοτεχνικές αστοχίες αποκαταστάθηκαν (: τα εσφαλμένως αναφερόμενα άρθρα 245 και 263 αντικαταστάθηκαν από τα άρθρα 242 και 263Α ΠΚ, αντίστοιχα) και η προσαρμογή του γράμματος του κειμένου του άρθρου 1 Ν. 1608/1950 στην αληθή βούληση του νομοθέτη επιτεύχθηκε βέβαια 3 χρόνια αργότερα με το *άρθρο 2 Ν. 1877/1990* (ΦΕΚ Α' 28). Ωστόσο παρέμεινε τελικά το κρίσιμο ερώτημα, αν (: πρώτη εκδοχή) το κείμενο του άρθρου 1 Ν. 1608/1950, στο πλαίσιο μιας τελολογικής, προσανατολισμένης στην αληθή βούληση του ιστορικού νομοθέτη ερμηνείας, θα έπρεπε να διαβάζεται και να εφαρμόζεται ήδη από το 1987 με τη μορφή που έλαβε το 1990 ή αν (: δεύτερη εκδοχή) η γραμματική μορφή του άρθρου μέχρι την αποκατάσταση των παραπάνω νομοτεχνικών αστοχιών ενόψει της αρχής n.c.n.p.s.l. stricta et certa θα έπρεπε να είναι και καθοριστική για το κανονιστικό του περιεχόμενό του σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση αδικημάτων που επηρεάζονταν από τις νομοτεχνικές αστοχίες και τελέστηκαν πριν την έναρξη ισχύος του άρθρου 2 Ν. 1877/1990 (π.χ. απο-

§ 1. Ποινική προστασία της περιουσίας του ελληνικού δημοσίου από εξωτερικές προσβολές

Τα εγκλήματα που απαριθμούνται στο άρθρο 1 Ν. 1608/1950 δεν ανήκουν βέβαια στο σύνολό τους στην κατηγορία των εγκλημάτων κατά της ιδιοκτησίας και της περιουσίας. Κάποια απ' αυτά γίνεται δεκτό ότι αφορούν καταρχήν άλλα (κρατικά) έννομα αγαθά, όπως την καλή λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας (π.χ. άρθρα 235 ως 237 ΠΚ) ή το υπόμνημα ή την εμπιστοσύνη στην ακεραιότητα των έγγραφων συναλλαγών (π.χ. άρθρα 216 και 242 ΠΚ). Έτσι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί και η εκδοχή ότι με την απαίτηση του Ν. 1608/1950 να στρέφονται τα παραπάνω εγκλήματα κατά του Δημοσίου ή κατά ΝΠΔΔ (ή –μετά το 1987– και κατά ΝΠΙΔ του άρθρου 263Α ΠΚ)¹⁰, δεν παρέχεται αυξημένη προστασία μόνο στην περιουσία, αλλά και σε άλλα έννομα αγαθά αυτών των νομικών προσώπων, που συναρτώνται με τη λειτουργία και την εκπλήρωση του προορισμού τους (π.χ. καλή λειτουργία του υπαλληλικού μηχανισμού τους, εμπιστοσύνη στη γνησιότητα και αλήθεια του περιεχομένου των εγγράφων που εκδίδουν). Ωστόσο, με την αμέσως επόμενη προϋπόθεση που θέτει το άρθρο 1 Ν. 1608/1950, να υπερβαίνει δηλαδή το (επιδιωχθέν ή επιτευχθέν) όφελος ή η (προκληθείσα ή οπωσδήποτε απειληθείσα) ζημία του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ (ή ΝΠΙΔ του άρθρου 263Α ΠΚ) συγκεκριμένο χρηματικό όριο, καταδεικνύεται ότι με τις διακεκριμένες παραλήλαγές που θεσπίζει ο συζητούμενος νόμος επιδιώκεται *πρωταρχικά* η προστασία της περιουσίας, έστω και αν με τον τρόπο αυτό συμπροστατεύονται και άλλα –ενίοτε *διαμεσολαβητικά*– έννομα αγαθά¹¹. Μετά τη διαγραφή της ρήξης «οπωσδήποτε» από το κείμενο του νόμου, που συντελέστηκε με το άρθρο 4 παρ.

κλεισμός από το πεδίο εφαρμογής της διάταξης αδικημάτων του άρθρου 242 ΠΚ ή αδικημάτων στρεφόμενων κατά νομικών προσώπων του άρθρου 263Α ΠΚ που τελέστηκαν πριν την έναρξη ισχύος του άρθρου 2 Ν. 1877/1990). Ενώ η κρατούσα τάση στη νομολογία τάχθηκε για πρακτικούς λόγους υπέρ της πρώτης εκδοχής, στην επιστήμη επικράτησε η δεύτερη και *ορθότερη* εκδοχή. Βλ. σύνοψη της σχετικής συζήτησης και διεξοδική τεκμηρίωση σε *Ρηγοπούλου*, σε: Παύλου / Σάμιο (επιμ. έκδ.), Καταχραστές του Δημοσίου [2^η ενμ.], αρ. περιθ. 14 επ.

Η σημερινή μορφή του άρθρου 1 Ν. 1608/1950 έχει ως εξής: «1. Στον ένοχο των αδικημάτων που προβλέπονται στα άρθρ. 216, 218, 235, 236, 237, 242, 258, 372, 375 και 386 του Ποινικού Κώδικα, εφόσον αυτά στρέφονται κατά του Δημοσίου ή των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή κατά άλλου νομικού προσώπου από εκείνα που αναφέρονται στο άρθρ. 263Α του Ποινικού Κώδικα και το *όφελος που πέτυχε ή επιδίωξε ο δράστης ή η ζημία που προξενήθηκε ή οπωσδήποτε απειλήθηκε* στο Δημόσιο ή στα πιο πάνω νομικά πρόσωπα υπερβαίνει το ποσό των 50.000.000 δραχμών, επιβάλλεται η ποινή της κάθειρξης και, αν συντρέχουν ιδιαιτέρως επιβαρυντικές περιστάσεις, ιδίως αν ο ένοχος εξακολούθησε επί μακρό χρόνο την εκτέλεση του εγκλήματος ή το αντικείμενό του είναι ιδιαίτερα μεγάλης αξίας, επιβάλλεται η ποινή της ισόβιας κάθειρξης. Στον ένοχο του αδικήματος που προβλέπεται ειδικώς από το άρθρ. 256 του Ποινικού Κώδικα, τα παραπάνω εφαρμόζονται μόνο όταν το αδίκημα στρέφεται κατά του Δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου. –2. Με τις εν τη προηγούμενη παραγράφω ποινές, ηλατωμένες κατά το εν άρθρω 83 του Κώδικος μέτρον, τιμωρούνται και οι ένοχοι των εν άρθροις 231, 232 και 394 πράξεων, εφ' όσον αυτοί διαπράττονται εν σχέσει προς αδικήματα περί των η προηγούμενη παράγραφος. –3. Τα αδικήματα που προβλέπονται από το παρόν άρθρο εκδικάζονται από τα κατά το άρθρο 111 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας οριζόμενα Δικαστήρια Εφετών. –4. Οι διατάξεις των άρθρων 105 και 106 του Κώδικος Ποιν. Δικονομίας εφαρμόζονται και επί των αδικημάτων του παρόντος άρθρου.»

10. Βλ. για τη διεύρυνση του κύκλου των προστατευόμενων νομικών προσώπων αμέσως παρακάτω στο κείμενο.

11. Πρβλ. *Ρηγοπούλου*, σε: Παύλου / Σάμιο (επιμ. έκδ.), Καταχραστές του Δημοσίου [2^η ενμ.], αρ. περιθ. 22, *Ζαχαριάδη*, Ο Ν. 1608/1950 [1995], σελ. 81, *Μαργαρίτη*, Ο Νόμος 1608/1950 [2000], σελ. 119–120, ο *ίδιος*, ΠοινΔικ 2007, 1173, *Παύλου*, ΠοινΧρον 2011, 416.

5 Ν. 1738/1987¹², γίνεται μάλιστα ορθά δεκτό από την επιστήμη ότι για να πραγματωθούν οι διακεκριμένες παραλληλαγές του άρθρου 1 Ν. 1608/1950 θα πρέπει το εκάστοτε τελούμενο αδίκημα να στρέφεται «*αμέσως και ευθέως*» κατά της περιουσίας του Δημοσίου ή ΝΠΔΔ (ή ΝΠΙΔ του άρθρου 263Α ΠΚ)¹³.

(β) Παράλληλα προς το παραπάνω προστατευτικό πλέγμα, το οποίο συγκροτείται από διατάξεις του ΠΚ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του Ν. 1608/1950, υφίσταται διαχρονικά στην ελληνική έννομη τάξη και ένα δεύτερο πλέγμα ειδικών ρυθμίσεων που προορίζονται να παράσχουν (αυξημένη) προστασία στην περιουσία του ελληνικού κράτους και των ΝΠΔΔ: Πρόκειται για τις *διατάξεις* εκείνες που κατατείνουν στην *προστασία δημοσιονομικής φύσης περιουσιακών δικαιωμάτων*, όπως είναι οι κάθε είδους φόροι, τέλη και εισφορές, που επιβάλλονται κυριαρχικά από το κράτος ή τους ΟΤΑ στους πολίτες, αλλά και οι ασφαλιστικές ή άλλες εισφορές, που οφείλουν να καταβάλλουν εκ του νόμου οι ασφαλισμένοι στους εκάστοτε φορείς κοινωνικής ασφάλισης στους οποίους υπάγονται. Και με αυτό το πλέγμα εξασφαλίζεται καταρχήν μια *προνομιακή* μεταχείριση των οικονομικών συμφερόντων του κράτους και των εκάστοτε δικαιούχων ΝΠΔΔ, είτε γιατί θεσπίζονται εγκλήματα για την πραγμάτωση των οποίων απαιτούνται λιγότερες προϋποθέσεις σε σύγκριση με τα εγκλήματα του ΠΚ (π.χ. *εγκλήματα διακινδύνευσης*)¹⁴ είτε γιατί ποινικοποιούνται μορφές συμπεριφοράς που κατά κανόνα δεν είναι αξιόποινες στις περιουσιακές σχέσεις μεταξύ ιδιωτών (π.χ. *υπερημερία οφειλέτη*)¹⁵. Το συζητούμενο δεύτερο πλέγμα ρυθμίσεων χαρακτηρίζεται πάντως ενίοτε και από ορισμένες ιδιαιτερότητες που συνδέονται άλλοτε με την εν γένει ιδιομορφία των προστατευόμενων περιουσιακών μεγεθών (: *μονομερώς* και *κυριαρχικά* επιβαλλόμενες οικονομικές αξιώσεις του κράτους έναντι των πολιτών) και άλλοτε με το ευρύτερο σύστημα προστασίας των δημοσιονομικών συμφερόντων του ελληνικού κράτους (: παράλληλη πρόβλεψη αυστηρών *διοικητικών* κυρώσεων). Εξαιτίας των παραπάνω δεδομένων, η παρεχόμενη κατά περίπτωση ποινική προστασία για τα συγκεκριμένα στοιχεία ενεργητικού της δημόσιας περιουσίας ενδέχεται να υποχωρεί ή / και να υποκαθίσταται από άλλα μέσα κυρωτικού ελέγχου¹⁶. Τούτο ισχύει ιδίως για τις περιπτώσεις όπου τα συζητούμενα οικονομικά μεγέθη εκφεύγουν –με βάση τους κανόνες συρροής και ενόψει των ίδιων πιο πάνω αναφερόμενων ιδιομορφιών– της εμβέλειας του πρώτου προστατευτικού πλέγματος¹⁷.

12. Βλ. σχετικά παραπάνω στο κείμενο, υποσημ. 7.

13. Βλ. για τεκμηρίωση της σχετικής συζήτησης παρακάτω στο κείμενο, § 1 Γ 4.3.3.

14. Βλ. π.χ. το αδίκημα της φοροδιαφυγής στο εισόδημα καθώς και τα επιμέρους αδικήματα της έκδοσης εικονικών φορολογικών στοιχείων ή της μη έκδοσης φορολογικών στοιχείων που τυποποιούνται αντίστοιχα στα άρθρα 17 παρ. 1 ως 3 και 19 παρ. 1 και 5 Ν. 2523/1997.

15. Βλ. π.χ. το αδίκημα της μη καταβολής χρεών στο Δημόσιο, που τυποποιείται στο άρθρο 25 Ν. 1882/1990, ή το αδίκημα της μη καταβολής εργοδοτικών εισφορών, που τυποποιείται στο άρθρο 1 παρ. 1 Α.Ν. 86/1967.

16. Π.χ. πρόβλεψη δυνατότητας απαλλαγής από την ποινική ευθύνη, δυνάμει διατάξεων που εισάγουν θεσμούς «συμβιβασμού» με τη Φορολογική Διοίκηση, εφόσον καταβληθούν τελικά ο καταλογισθείς μετά από έλεγχο φόρος και οι συνεπιβληθείσες αυστηρές διοικητικές χρηματικές κυρώσεις. Βλ. χαρακτηριστικά το άρθρο 24 παρ. 2 Ν. 2523/1997, η δυνατότητα εφαρμογής του οποίου, πάντως, φαίνεται να έχει συρρικνωθεί για αδικήματα του Ν. 2523/1997 που τελούνται μετά την έναρξη ισχύος του ΚΦΔ. Βλ. σχετικά παρακάτω στο κείμενο, § 1 Β 4.5.2.2.

17. Βλ. ανάλυση της σχετικής προβληματικής παρακάτω στο κείμενο, στις ενότητες όπου εξετάζε-